

Antwoordkernen bij Eureka 2hv 5de herziene druk, Amersfoort 2016-2017

Antwoordkernen zijn vrijwel nooit volledige zinnen. Antwoordkernen geven alleen aan, wat er beslist in het antwoord moet staan.

De bedoeling is, dat je eerst zelf de antwoorden vindt/bedenkt. Daarna maak je er zelf goede *eigen* zinnen van. Pas achteraf controleer je, of je antwoord goed is. Vaak is het geen kwestie van goed of fout, maar van volledig of niet volledig.

Wat zijn de regels voor het maken en nakijken van opdrachten:

Indelen

1. *Voor* in het schrift komen de aantekeningen te staan en ook de uitwerkingen
2. *Achterin* het schrift komen de opdrachten te staan

Opdrachten:

3. Alle opdrachten moeten gemaakt worden. De antwoorden moeten in **HELE** zinnen uitgeschreven worden.
4. Je slaat steeds een regel over tussen de opdrachten.
5. Alle antwoorden moeten nagekeken worden:
  - a. Is een antwoord goed, dan zet je met **RODE** pen een voor de kantlijn.
  - b. Is een antwoord fout en je snapt *waarom* je antwoord fout is verbeter je met **RODE** pen.
  - c. Is een antwoord fout en je snapt *niet* waarom je antwoord fout is dan zet je met **RODE** pen een **?** voor de kantlijn. Dat moet je dus vragen in de les.

Soms komt er bij de antwoordkernen **xxx**: dat betekent: zo'n antwoord moet je helemaal zelf bedenken. Vaak gaat het dan om een eigen mening, of een eigen voorbeeld: zoiets kunnen we natuurlijk niet voor je bedenken.

→ betekent: de opdracht is geen vraag. Je moet alleen de opdracht lezen. De vraag komt dan daarna: zie bij opdracht 9 →; de vraag staat bij 9.1.

..... betekent, dat wat op de stippellijn moet, overgenomen moet worden uit het boek.

ANTWOORDEN BIJ INSTAP 1

- 1 Tijdbalk en indelen in tijdvakken met tijdiconen/logo's
- 1.1 Er veel veranderd
- 2 Zie hieronder

PERIODE	TIJD	BRONNEN
Prehistorie	Voor 3000 v. Chr.	ongeschreven
Oudheid	3000 v. Chr. – 500 n. Chr.	Ongeschreven en geschreven
Klassieke Oudheid	500 v. Chr. – 200 n. Chr.	idem
Vroege Middeleeuwen	500 – 1000	Idem
Late Middeleeuwen	1000 – 1500	idem

3

Periode	Tijd	Logo tijdvak	Bronnen
Prehistorie	Voor 3000 v. Chr.	Tijdvak 1, Tijdvak van jagers en boeren	nummer 1
Oudheid	3000v - 500 n	Tijdvak 2, Tijdperk van Grieken en Romeinen	nummer 3
Klassieke Oudheid	500v- 200 n		nummer 4
Vroege Middeleeuwen	500- 1000	Tijdvak 3, Tijdvak van ridders en monniken	nummer 6
Late Middeleeuwen	1000- 1500	Tijdvak 4, Tijdvak van steden en staten	nummer 2
Nieuwe Geschiedenis/ Vroeg-Moderne Tijd	1500-1600	Tijdvak 5, Tijdvak van ontdekkers en hervormers	nummer 5
	1600-1700		
	1700-1800		

- 3.1 Zie boven
- 3.2 Zie boven
- 3.3 Zie boven

3.4 Zie onder

Bron 1 hoort bij de *Tijd van jagers en boeren*, omdat jagen, nomaden,

Bron 2 hoort bij de *Tijd van steden en staten*, omdat handel, steden

Bron 3 hoort bij de *Tijd van Grieken en Romeinen*, omdat Egypte valt in Oudheid

Bron 4 hoort bij de *Tijd van Grieken en Romeinen*, omdat akropolis= oude Grieken= Klassieke Oudheid

Bron 5 hoort bij de *Tijd van ontdekkers en hervormers*, omdat slavenhandel na ontdekkingsreizen

Bron 6 hoort bij de *Tijd van ridders en monniken*, omdat hofstelsel, agrarische maatschappij, adel

.....

4 →

ANTWOORDEN BIJ INSTAP 2

5

- Beschrijvend = feiten
- Verklarend = verklaring, gevolgen, vergelijkingen

6

Er zijn drie soorten ongeschreven bronnen	Er zijn drie soorten geschreven bronnen
1 voorwerpen/ gebouwen	1 documenten
2 beeld en geluid	2 boeken, kranten, tijdschriften
3 levende personen	3 persoonlijke brieven, dagboeken, propaganda

7

Bepaal of de bronnen geschreven of ongeschreven zijn.

Doe dit zo: streep is fout

Bron 1 is ~~ongeschreven~~/geschreven, omdat tekst

Bron 2 is ongeschreven, omdat .... Afbeelding .....

Bron 3 is geschreven, omdat .....geschiedenisboek .....

Bron 4 is ongeschreven, omdat .... Gebouw ....

Bron 5 is ongeschreven, omdat .....afbeelding .....

Bron 6 is geschreven, omdat ..... boek.....

7.2

Bepaal nu welke bronnen primair of secundair zijn.

Doe het zo: streep is fout

Bron 1 is <...~~primair~~/secundair...>, omdat historisch jeugdboek geen getuige was/achteraf

Bron 2 is primair, omdat tekenaar getuige was / het zelf meemaakte

Bron 3 is secundair, omdat Herodotus de informatie over piramiden van anderen kreeg/geen getuige was

Bron 4 is primair, omdat foto van hoe het vroeger was

Bron 5 is primair/secundair, omdat of de tekenaar erbij was, of de gegevens van iemand anders had

Bron 6 is secundair, omdat historisch jeugdboek van nu is

8

Zie onder (streep is fout)

- In de prehistorie zijn de primaire bronnen ongeschreven.
- ~~In de historie zijn de primaire bronnen ongeschreven.~~
- In de historie zijn de primaire bronnen ongeschreven en/of geschreven.
- ~~Secundaire bronnen zijn uit de tijd zelf en van een ooggetuige.~~
- Secundaire bronnen zijn bronnen die informatie geven over het verleden via een tussenpersoon.
- Primaire bronnen zijn uit de tijd zelf en van een ooggetuige.

9

Zie onder

- In de Griekse stadsstaat Athene bestond een gelaagde samenleving.
- In het oude Athene bestond grote ongelijkheid, omdat alleen de Atheense mannen burgerrechten hadden.
- Rome is gebouwd op zeven heuvels.
- De stad Rome werd gesticht op zeven heuvels, omdat heuvels een goede bescherming bieden.

10

Een verklaring van een gebeurtenis bestaat uit drie hoofdonderdelen:

1. oorzaak.....

O R A

Eureka 2 hv

2 reden.....

3 aanleiding.....

10.1 Aanleiding

10.2 De gevolgen

Opdrachten bij tijdvak 5

1. Heliocentrisch wereldbeeld, Erasmus, ontdekkingsreizen, handel
2. De wetenschap maakte op den duur de ontdekkingsreizen mogelijk
3. XXX
  - 3.1 Grote schaal en snelle verspreiding
- 4

Nieuwe tijd	Tijd van ontdekkers en hervormer. Tijd waarin de basis werd gelegd voor de westerse voorsprong op de rest van de wereld.
Ontwikkeling van de wetenschap	De invloed van de kerk op de kunsten en wetenschap verandert en neemt af.
Hervorming/reformatie	Opkomst van andere christelijke godsdiensten
Europese overzeese expansie	Overzeese uitbreiding van Europees grondbezit.
Opstand	In de Nederlandse gebieden kwam er verzet tegen de grotere macht van de koning.

4.1 De mens staat centraal.

Antwoordkernen 'Nieuwe Tijd' (2 VWO helemaal, 2 havo alleen 1.1 en 1.2)

1. Veranderende denkbeelden

1.1 Inleiding

- 1 Onder Renaissance verstaan we de periode (1400 – 1600) waarin men zich opnieuw (weder) geboren voelde.
De wetenschappers en kunstenaars gingen zich richten op de Klassieke Oudheid. In plaats van God kwam de Mens meer centraal te staan.
- 1.1 In de Renaissance kwam de Mens meer centraal te staan, terwijl in de Middeleeuwen God meer centraal stond.
- 2 Homo Universalis betekent letterlijk de universele mens
- 2.1 Met de term Homo Universalis wordt bedoeld dat deze mens zoveel mogelijk wilde beschikken over kennis en vaardigheden op zoveel mogelijk terreinen van wetenschap, kunst en literatuur

Eureka 2 hv

3 XXX

3.1

tijdvak Grieken en Romeinen = oudheid/klassieke oudheid
tijdvak ridders en monniken = middeleeuwen
tijdvak steden en staten = middeleeuwen/ nieuwe tijd
tijdvak ontdekkers en hervormers = nieuwe tijd/ vroegmoderne tijd
tijdvak vorsten en regenten = vroegmoderne tijd
tijdvak pruiken en revoluties = vroegmoderne tijd

4 De Middeleeuwen betekenen letterlijk tussenliggende eeuwen.

4.1 In de Middeleeuwen was de mens druk bezig met de godsdienst. De Middeleeuwse mens maakte zich tijdens zijn leven zorgen over het leven na de dood. Het was zaak om zo goed mogelijk te leven om een stoel in de hemel te verdienen. Er gebeurde op het gebied van geloof en godsdienst heel erg veel in die tijd. Je kunt dan toch niet spreken van tussenliggende eeuwen, waarin de mens duizend jaar heeft geslapen. Bovendien voltrokken zich economische veranderingen, zoals het ontstaan van handel!

1.2 Wetenschap en techniek

5 Om goed te kunnen schilderen en te kunnen beeldhouwen wilde Da Vinci zoveel mogelijk kennis hebben van het menselijk lichaam.

5.1 Deze vraag is een verklarende vraag, omdat het vraagwoord 'waarom' is en het antwoord de samenhang laat zien.

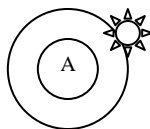
6 Onder het heliocentrisch wereldbeeld van Copernicus verstaan we:

- dat de zon een vaste ster is en het middelpunt is van ons zonnestelsel en
- dat de planeten en hun manen in verschillende banen rond de zon draaien.

De rechter, want die is het zwaarst.

6.1 Volgens Riccioli was niet de zon, maar de aarde het middelpunt van ons zonnestelsel. De zon draaide om de aarde.

7

7.1 Uit de Middeleeuwen.

7.2 De kerk was niet van plan haar centrale plaats af te staan.

8 De tekenaar wil duidelijk maken met deze cartoon dat de kerk (de geestelijkheid) niet open stond voor nieuwe ideeën.

8.1 De geestelijke draagt oogkleppen.

8.2 Veroordeling tot de brandstapel of buiten de christelijke gemeenschap geplaatst.

9 1. Er wordt naar een **totale** beoordeling van de bron gevraagd.

Stap 1: Deze bron is vooral een **ongeschreven** bron, want het titelblad is een tekening en geen tekst. Het is deels ook een geschreven bron want je ziet wel wat tekst.

Stap 2: De standplaatsgebondenheid van deze bron is **hoog**, want de mening van Riccioli wordt erop afgebeeld. De bron is dus subjectief.

Eureka 2 hv

Stap 3: Deze bron is een primaire bron, want Riccioli was een tijdgenoot van Galileï en kreeg opdracht om het standpunt van de katholieke kerk te verdedigen tegen de nieuwe ideeën van Copernicus en Galileï. Riccioli was zelf betrokken in de discussie of de aarde nu om de zon of de zon om de aarde draaide.

- 10 De Rooms-katholieke kerk trachtte Copernicus te beletten zijn nieuwe wetenschappelijke inzichten aan andere mensen duidelijk te maken door onderzoek te doen of hij nog wel een gerespecteerd lid was van de christelijke samenleving. Viel dat negatief uit dan werd hij beschouwd als ketter. De tweede manier was door Riccioli opdracht te geven het standpunt van de katholieke kerk op wetenschappelijke wijze te verdedigen door het schrijven van een boek.

10.1 Galileï

11 Xxx

11.1 Europa en het Midden-Oosten en de noordkust van Afrika.

Stap 1, 2, 3 XXX (zelf doen)

Stap 4:

Vragen:	Kaart van Ptolemaeus	OT-kaart
Met welk doel werden de kaarten gemaakt?	Weergeven van de werkelijkheid	Doel was om duidelijk te maken dat Jeruzalem als heilige stad van de christenen in het centrum ligt van de bekende wereld.
Welke delen van de wereld waren bekend?	Europa en het Midden-Oosten en de noordkust van Afrika	Deze kaart laat eigenlijk daar niets van zien!

12 Stap 1, 2 en 3 weer zelf doen.

Stap 4:

Vragen:	Kaart van Ptolemaeus	Kaart van Ortelius
Met welk doel werden de kaarten gemaakt?	Weergeven van de werkelijkheid	Weergeven van de werkelijkheid
Welke delen van de wereld waren bekend?	Europa en het Midden-Oosten en de noordkust van Afrika	Alle werelddelen zijn bekend

12.1 Stap 4:

	De klassieke oudheid in de tweede eeuw v. Christus	De Middeleeuwen 500 – 1500	De Nieuwe Tijd 1400 – 1600
Met welk doel werden de kaarten gemaakt?	Weergeven van de werkelijkheid	Ter ondersteuning van de godsdienst	Weergeven van de werkelijkheid
Welke delen van de wereld waren bekend?	Europa en het Midden-Oosten en de noordkust van Afrika	De Middeleeuwse OT-kaart laat daar eigenlijk niets van zien.	Alle werelddelen zijn bekend aan het eind van de nieuwe tijd.

1.3 Kijk op de mens

13 De bronnen van de Romeinen

14 Grammatica, retorica, poëtica, geschiedenis en filosofie. (Betekenis zelf opzoeken!)

Eureka 2 hv

- 14.1 Een historicus houdt zich voornamelijk bezig met het verzamelen en bestuderen van de geschreven bronnen.
- 14.2 Zo kon hij zelf niet direct worden aangesproken.
- 14.3 Erasmus was een typische Renaissancefiguur. Dat blijkt uit het volgende citaat: “dat hij de mens als individu plaatst voor God”. Ik heb voor dit citaat gekozen, omdat de wetenschappers en kunstenaars in de Renaissance teruggrepen naar de schrijvers uit de Klassieke Oudheid. Zij stelden de mens centraal en dat ging men in de Renaissance ook weer doen. Daarom plaatst Erasmus de mens als *individu* voor God en niet als groep.

1.4 De opkomst van het protestantisme: de Reformatie

1.4.1 Maarten Luther (1483 –1546) en het lutheranisme

15

- Alleen God kan een mens zijn zonden vergeven.
- De verkoop van aflaten moet stoppen.
- Het ware geloof krijg je door het lezen van de bijbel.
- De bijbel moet in de volkstaal vertaald worden.
- Het lezen van de mis kan een mens helpen tot geloof te komen, maar die moet dan wel in de volkstaal zijn in plaats van in het Latijn.

De bijbel

- 15.1 Door het lezen van de bijbel.
- 15.2 Ja, als je tenminste aanneemt dat wat in de bijbel staat feiten zijn.
- 15.3 Dat de mens zich alleen moet richten op God en het Woord van God, de bijbel. Alleen die relatie is echt belangrijk.
- 16 - De ‘gewone’ mensen konden zich die dure aflaten niet veroorloven. Dat zou dan betekenen dat als je arm bent je geen vergeving van zonden kan krijgen op aarde.
- Luther verzette zich tegen de paus en de keizer. Veel ‘gewone’ mensen dachten dat hij hen nu ook ging steunen tegen de machtige heren om zo een beter bestaan te krijgen.
- 16.1 Door de kant van Luther te kiezen dachten zij zo hun macht in hun gebied te kunnen verhogen
- 16.2 De Duitse vorsten zouden de kant van Luther hebben gekozen, omdat zij zijn opvattingen over het geloof deelden.
- 16.3 De standplaatsgebondenheid van deze film is ‘hoog’, want de Lutherse kerk is van mening dat Luther gelijk heeft. Luther en zijn ideeën staan centraal in die film. Dus is het een subjectieve bron.
- 17 Xxx (zelf opzoeken in bijvoorbeeld een encyclopedie!).
- 17.1 sacrament der zieken en het heilig oliesel.
- 17.2 De Rooms-katholieke kerk voelde zich bedreigd door Luther. Hij viel de verkoop van aflaten aan. Dat was een goede bron van inkomsten. Tevens vond de paus (hoofd van de Rooms-katholieke kerk) dat hier op aarde de kerk het belangrijkste was. De mensen hadden de kerk nodig om in de hemel te komen. Luther maakte met zijn ideeën de kerk minder belangrijk. Dat de kerk zich heel erg belangrijk vond, blijkt wel uit het feit dat kerkroof erger was dan een moord. Kijk maar naar de bedragen!
- 18 Luther was geen echte radicale denker, dat blijkt uit het feit dat hij de boeren niet wilde steunen in hun strijd tegen de vorsten. Hij veroordeelde de boerenopstanden zelfs en schreef een fel geschrift met als titel “*Tegen de moorddadige en roofzuchtige benden van de boeren*”.
- 19 Door de uitvinding van de boekdrukkunst.

Eureka 2 hv

- 20 De Duitse vorsten bepaalden zelf welke godsdienst er in hun gebied aangehangen mocht worden.
20.1 De Duitse keizer en de paus

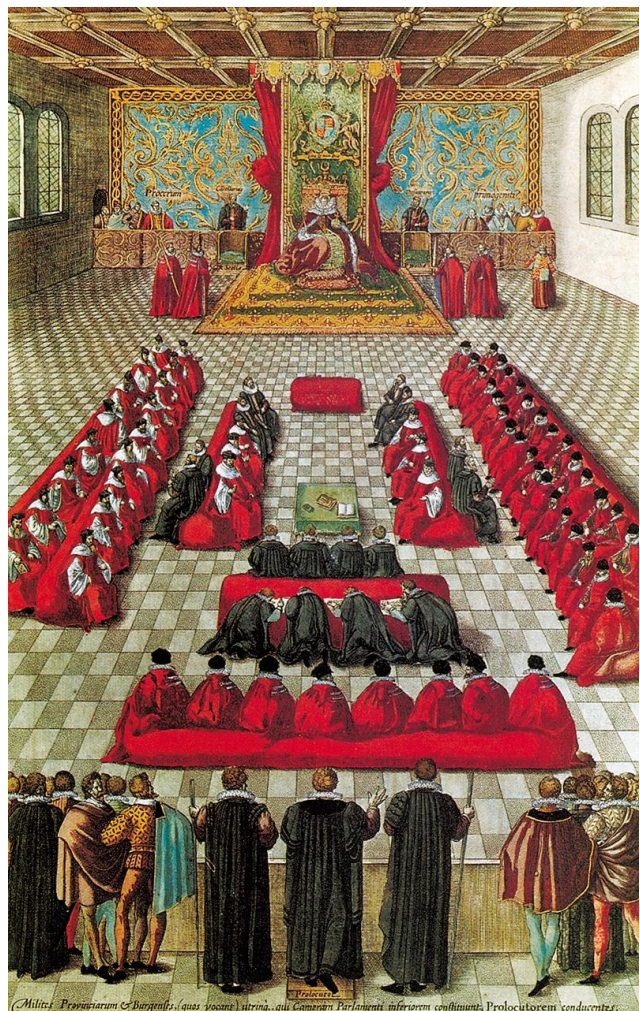
Luther werd in de kerkelijke ban gedaan.

- 21 Xxx
21.1/21.2 .Kruis in een hart :geloof in de gekruisigde
2. Witte roos :vreugde, troost en vrede
3. Hemelsblauw veld :komende hemelse vreugde
4. Gouden ring :zaligheid in de hemel duurt eeuwig

- 21.3 - Deze bron is een **geschreven** bron, want het bestaat uit een geschreven toelichting
- De standplaatsgebondenheid van deze bron is **hoog**, want Luther geeft hier zijn mening als een feit zonder onderzoek te hebben gedaan of het wel juist is. Dus is het een subjectieve bron
- Deze bron is een **primaire** bron, want Luther was zelf ooggetuige van de zegel die de graveur voor hem heeft gemaakt.

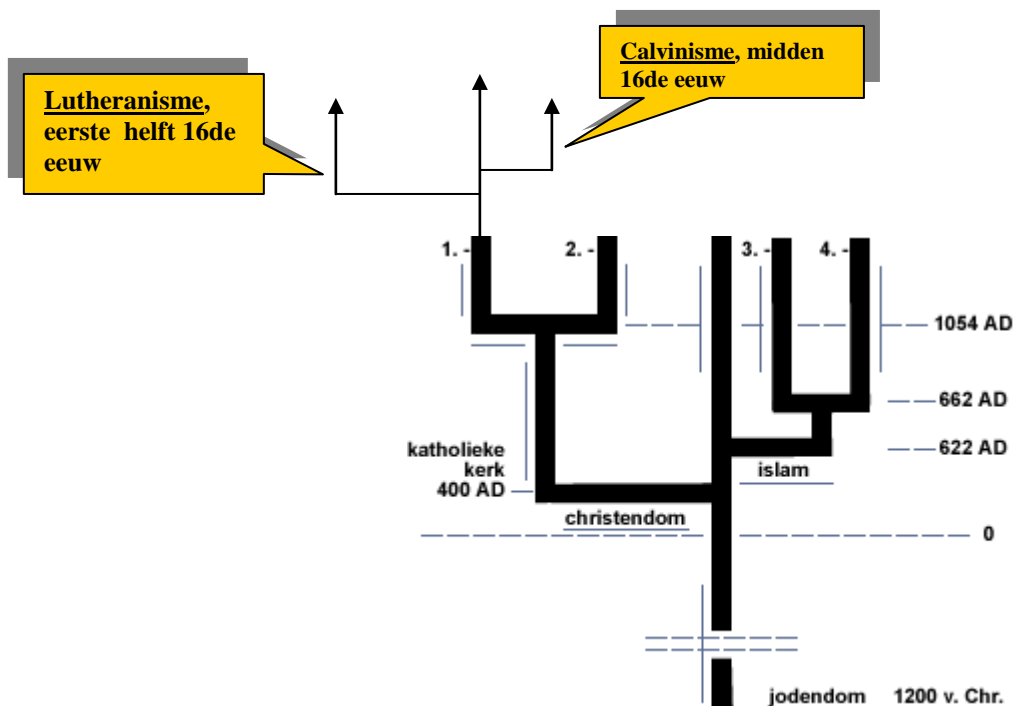
- 22 Stap 1: Reden(en)
Stap 2: Maarten Luther voor de Rijksdag
Stap 3: onderdeel, reden(en)
Stap 4: De reden(en) voor Karel V om me te doen aan de veroordeling van Luther aan zijn:
- Karel V streefde naar eenheid, want dan had hij de meeste macht
  - (Niet genoemd in de tekst: Karel V was een overtuigd rooms-katholiek)

De Rijksdag te Worms

1.4.2. Johannes Calvijn (1509 – 1564) en het calvinisme

- 23 Xxx
23.1 Het was terecht dat de paus zich zorgen maakte over de Reformatie. Dat maak ik op uit het feit dat grote delen in Europa protestants geworden zijn (kijk naar het donkergele en het blauwe gebied).
23.2 Niet iedereen zou blij geweest zijn in Genève met de komst van Calvijn, want in de paragraaf staat dat zowel het openbare leven als het privé-leven in dienst moesten staan van God. Dus ook als je niet gelooft (zoals Calvijn dat voor ogen stond), moest je er toch aan houden!
- 24 Xxx

1.4.3. De Reactie van de Rooms-katholieke kerk

- 26 De aanhang van het protestantisme groeide snel
- 26.1 Vraag 26 is een verklarende vraag, omdat de vraag begint met het vraagwoord 'waarom'.
- 26.2 Twee manieren tegelijk:
1. niet nog meer terrein verliezen aan de reformatie: toegeven
  2. proberen verloren gegaan terrein terug te winnen en nieuwe gebieden aan de kerk van Rome toevoegen door: missionarissen (Jezuiten); inquisitie en een index.
- 26.3 Trente
- 26.4 Concilie
- 27 Xxx
- 27.1 Dat het woord 'Jezuïet' een zeer negatieve betekenis heeft.
- 27.2 Deze omschrijvingen kun je niet tegenkomen in een woordenboek in Spanje, omdat Spanje een overwegend rooms-katholiek land is.
- 27.3 In Nederland heeft de Reformatie veel aanhang gekregen. De Jezuiten waren verdedigers van het pauselijke gezag en de verdedigers van de leer van die op het concilie van Trente was geformuleerd. Onder de protestanten waren de Jezuiten niet erg geliefd. Dat is nog steeds te merken in de Nederlandse taal.
- 27.4 Xxx
- 28 Het veranderde mens en wereldbeeld van de Renaissance en het begin van een nieuwe wetenschappelijke belangstelling: Leonardo Da Vinci, Copernicus,
De hernieuwde oriëntatie op het erfgoed van de klassiek oudheid: Erasmus
De protestantse reformatie die splitsing van de christelijke kerk in West-Europa tot gevolg had: Maarten luther en Johannes Calvijn

2. Veranderend wereldbeeld (vanaf hier HAVO èn VWO)

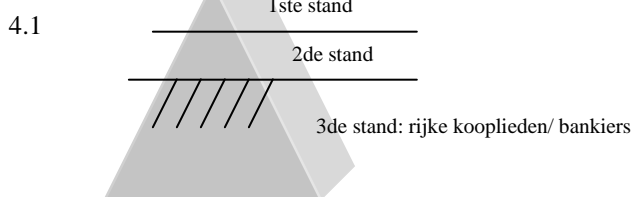
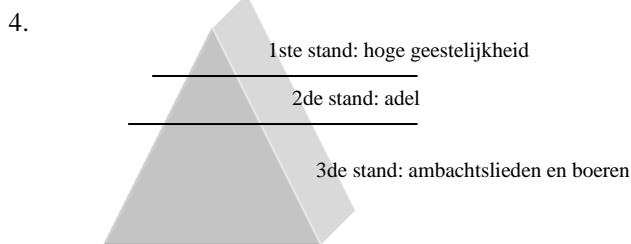
2.1 Inleiding

2.2 De handel met het Midden-Oosten aan het einde van de Middeleeuwen

Handelsgebieden	Producten per handelsgebied
Middellandse-Zeegebied,	allerlei luxe artikelen als porselein, glas, zijde, specerijen en tapijten
Noordzeegebied en	wol en textiel
Oostzeegebied	hout, graan, vis en pelzen

2 specerijen

3 De kruistochten zijn de oorzaak van de handelscontacten met het Midden-Oosten.

4.2 Zie figuur bij 45.1

5 Xxx

5.1 De kapitein van dit schip is afkomstig uit Italië en vaart over de Middellandse zee

De koopman is afkomstig uit het Midden-Oosten en is op weg naar India/Indië, China

5.2 De prijs van het product op de markt in Europa is erg hoog geworden dankzij die 'schakels'.

- 6.
- onjuist
  - juist
  - onjuist
  - onjuist
  - onjuist
  - juist

7

1. Oostzeegebied:	b, e, i
2. Noordzeegebied:	h., f
3. Middellandse-Zeegebied:	a, d, g,c

8 Onder specerijen verstond men in de Middeleeuwen kruiden voor het eten, geneeskrachtige kruiden, pijnstillende middelen, verstoffen, parfums, zalfjes en cosmetica.

Onder een wissel verstond men een soort schriftelijke schuldbekentenis.

- 9 Van Constantinopel naar China – Arabieren- Chinezen
 Van China naar Constantinopel – Arabieren- Chinezen
 Van Italië naar Constantinopel- Italiaanse kooplieden- Arabieren
 Van Constantinopel naar Italië- Italiaanse kooplieden

2.3 De verklaring van de ontdekkingsreizen eind 15de en 16de eeuw

2.3.1 De oorzaak en de aanleiding van de ontdekkingsreizen.

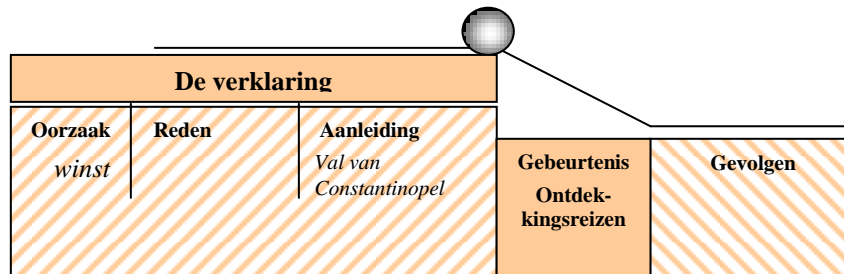
10 Xxx

10.2 xxx

10.3 Waardoor konden de ontdekkingsreizen ontstaan?

10.4 Wanneer gaan de ontdekkingsreizen beginnen?

10.5.

10.6. Wanneer gaat

10.7 *Het bleek uiteindelijk de druppel die de emmer deed overlopen.*

10.8 Waardoor

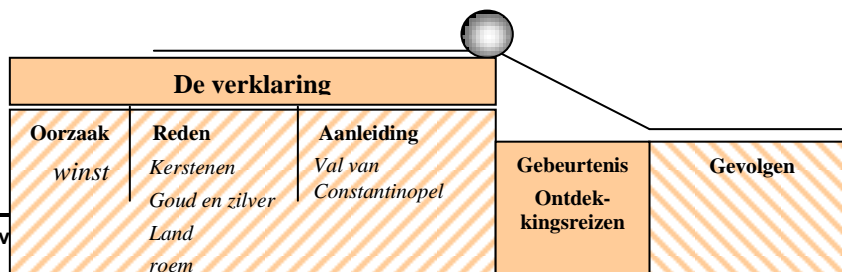
2.3.2 Redenen om op ontdekkingsreis te gaan

11 De gevaren op zee waren groot; geloof in monsters en angst dat je van de aarde af kon varen

12

Welke mensen waren bereid om op reis te gaan?	Redenen waarom
1. Christenen	1. kerstenen
2. Europese vorsten	2. goud en zilver
3. edelen	3. land
4. avonturiers	4. roem

12.1

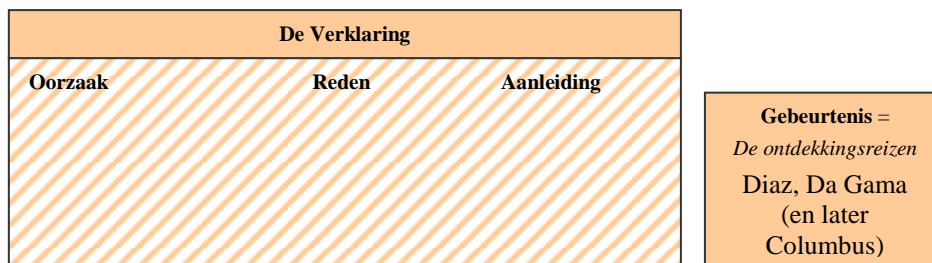
- 12.2 Een christelijke avontuurlijke edelman. Als christen wilde hij het christelijke geloof verspreiden onder de heidenen (zij die niet Christen waren). Zelf wilde hij eigen grond bezitten om als een echte edelman te kunnen leven, want zijn oudere broer had de grond, het kasteel en de titel geërfd en hij was ook erg avontuurlijk.
13. Vragen die beginnen met 'Waardoor' (=oorzaak); 'Waarom' (=reden) en 'Wanneer gaat' (=aanleiding)

2.3.3 Handige hulpmiddelen om op ontdekkingsreis te gaan

14. Xxx
- 15 3,1 en 2
- 15.1 de romp van het schip en het aantal zeilen

2.4 Portugese ontdekkingsreizen: de zeeweg naar Indië

- 16 de gebeurtenis

- 17 Goudkust, Slavenkust en Ivoorkust
- 18 .
- de zuidpunt van Afrika
  - Kaap de Goede Hoop; er was nu hoop op het vinden van Indië
  - Indië bereikt werd
  - het alleenrecht
  - Nootmuskaat en kruidnagel
  - peper
  - voedsel te conserveren
  - zie de talrijke functies
- 19 Hij vaart niet meer vlak langs de westkust van Afrika, omdat o.a. B. Diaz die al in kaart had gebracht. De oostkust van Afrika kende hij nog niet. Daar blijft hij dan ook vlak langs varen. Kennelijk heeft hij wel een kaart van de Indische oceaan, want die steekt hij wel meteen over naar India.
- 20 - middel; - doel; - oorzaak; gevolgen

2.5 Spaanse ontdekkingsreizen: de ontdekking van Amerika

- 21 De val van Granada
- 22 xxx
- 22.1 onderdanig
- 22.2 vanuit de Spanjaarden
- 22.3 de standplaatsgebondheid is hoog = subjectief
- 23 Hij vaart eerst naar het zuiden om zo op de zelfde hoogte te komen als waar hij dacht dat Indië lag en vaart daarna pas naar het westen.
- 24 →
- 24.1. de Italiaanse kooplieden
- 24.2. de Portugezen
- 24.3 Zij waren tevreden met hun zeeweg naar Indië
- 24.4. Spanje
- 24.5. Spanje
- 24.6. Als je een voorsprong hebt dan word je lui of tevreden. Je gaat dan niet meer verder met ontdekken of aan het werk om te blijven zoeken naar verbeteringen. Je wordt dan rechts ingehaald door anderen op wie je eerst een voorsprong had. Zo wordt je voorsprong een rem.

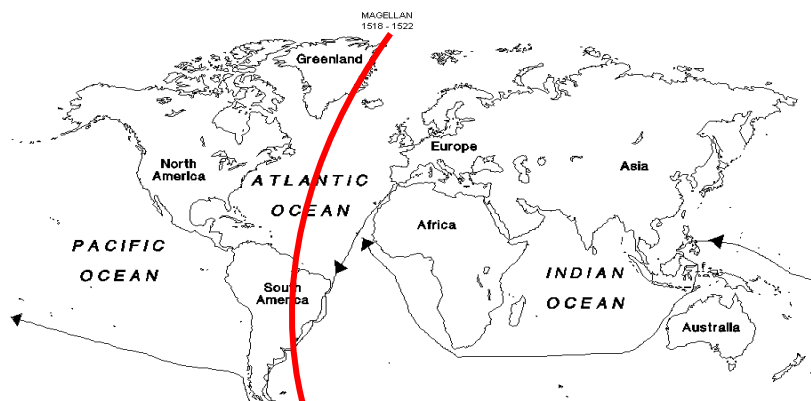
2.6 De eerste reis om de wereld

25. De oostkust van Zuid-Amerika, dat kun je zien aan het feit dat hij vlak langs de kust blijft varen. Verder kun je inmiddels weten dat ook de Stille oceaan, na de zuidpunt van Zuid-Amerika, ook onbekend gebied was. Pas als hij de Indische Oceaan bereikt heeft komt hij weer op bekend gebied.
- 25.1 Een groot gebied als Zuid-Amerika was nu klaar om verder te ontdekken door de Spanjaarden, waardoor Spanje het rijkste en machtigste land van de wereld werd.
- 25.2 Zij konden nu weer een stapje dichterbij komen in de buurt van een complete kaart van de wereld.
- 26 Het begin van de overzeese expansie
Europa dat de wereld gaat ontdekken... en in H3... gaat overheersen
xxx

3 De gevolgen van de ontdekkingsreizen

3.1 De Spaanse en Portugese kolonisatie

1

Eureka 2 hv

- 1.1 De machtigste landen waren op dat moment Spanje en Portugal. De inwoners van deze landen en hun vorsten waren katholiek en de paus was het hoofd van de katholieke kerk. Vandaar dat hij gezien werd als een onafhankelijke scheidsrechter, een Aardse scheidsrechter, direct onder god.
- 1.2. Spanje bleef gedurende de gehele koloniale periode afhankelijk van andere landen voor de aanvoer van slaven naar haar koloniën.
- 1.3. Vraag 1.2 is een verklarende vraag, want de vraag begint met het vraagwoord 'waarom'.

2. Veroveraar

- 2.1. Zij brachten hele gebieden onder controle

2.2.

Directe gevolgen	Indirecte gevolgen
de <u>Azteken</u> verloren hun <u>zelfstandigheid</u>	de <u>Azteken</u> verloren hun <u>godsdiens</u> t, hun taal en velen verloren hun <u>leven</u>

- 2.3. Steun andere indianenvolken; Indianen geen vuurwapens en paarden; voorspelling van terugkeer Quetzalcoatl; belegering van Tenochtitlan; overgave

2.4

Geschreven bronnen	Ongeschreven bronnen
Landbouwers Hoofdstad = Tenochtitlan Hoge beschaving Nauwkeurige kalender Piramidevormige tempels Grote kennis op het gebied van diverse ambachten en sterrenkunde Polytheïstische godsdiens mensentoffers Geen vuurwapens	Stenen bouwwerken Piramidevormige tempel Draagstoel voor de koning (monarchie!) Versiering van veren Vogelmannen chinampas

3 slaven; Amerika (Caraïbische gebied); koloniale waren; Europa

- 3.1. nijverheidsproducten
- 3.2. koloniale waren
- 3.3. Met de opbrengst van 'goedkope' nijverheidsproducten kochten de Europeanen **goedkoop** slaven in Afrika. Die slaven werden met **zeer grote winst** verkocht in Amerika. Daar kocht men tegen een **lage prijs** koloniale waren in om die met **grote winst** weer in Europa te kunnen verkopen.
- 3.4. Portugal, Spanje en later ook Nederland en Engeland

4 →

- 4.1. Kleine negerjongen; een dienblad; blanke man; een blanke jongen; pet; een tafeltje; een schilderij; stoel; sigaar
- 4.2. Negerjongen = in dienst, want hij draagt een dienblad
Dikke, blanke man = de baas, want hij zit en rookt een sigaar
Blanke jongen = in dienst, want hij staat met zijn pet in de hand
De kamer = rijk, want dat kun je zien aan schilderij en tafeltje
- 4.3.- Blanke man, tafeltje, schilderij, stoel, sigaar
- Negerjongetje; dienblad
- Blanke jongen; pet

Eureka 2 hv

- 4.4. De kleine negerjongen. Een planter (eigenaar van een plantage) had negerslaven in huis en op de velden voor hem aan het werk.
- 4.5. Stap 1. Ongeschreven = een plaatje zonder tekst
- Stap 2. Informatieve bron = de tekenaar laat de situatie zien, zoals de verhouding volgens hem tussen een rijke, blanke planter en zijn ondergeschikte en zijn neger slaaf was. Ook andere bronnen bevestigen deze verhouding tussen blank en zwart en tussen rijk en arm. De afbeelding is dus weinig beïnvloed door de mening van de tekenaar.
- Stap 3. De standplaatsgebondenheid van deze bron is dus matig, want het laat de verhoudingen tussen blank en zwart duidelijk zien zoals het in die tijd was. Dus is het een informatieve bron.
5. Cartoon Las Casas, indeling van een slavenschip, de kaart met de driehoekshandel en het plaatje van de blanke planter
- 5.1 XXX zelf doen!!!
- 5.2 XXX

De Portugese kolonisatie

6

	Spaanse methode	Portugese methode
Welk doel?	Het hele gebied onder Spaans gezag brengen	Handel
Welk middel?	Plantages mijnbouw	Factorij (de kust)
Gevolgen voor de autochtone bevolking?	Verlies van eigen taal, godsdienst en vrijheid	Gedwongen handel

Conclusie: uit het vergelijkingsschema blijkt .....

- 7 Handelspost en verversingsplaats
- 8 Lijkt op die van de Portugezen. Je kunt dat opmaken uit het feit dat de Hollanders probeerden de Portugese factorijen in handen te krijgen of je kunt dat zien aan de plaat van Batavia. Als je goed kijkt zie je daar een fort op aan de kust, met gebouwen erbij (pakhuizen, boerderijen) en landerijen.

3.2 Economische en sociale gevolgen

9. Onder inflatie verstaan we het minder waard worden van het geld (geldontwaarding)
- 9.1

Bevolkingsgroepen die leden onder de inflatie	Waardoor leden zij onder de inflatie?
De adel	Vast inkomen = pachtgelden
Boeren	Vast inkomen = graanprijs
Stedelijke werklieden en dagloners	Vast inkomen = loon

- 9.2 De inflatie in Europa is een gevolg van de ontdekkingsreizen, omdat door de ontdekkingsreizen en de kolonisatie daarna (vooral die van de Spanjaarden in Amerika) kwam er veel goud en zilver op de markt. Van dit goud en zilver werden munten geslagen. Waar veel van op de markt komt daalt de waarde. Dat gold dus ook voor het geld.

Eureka 2 hv

10 1. = koopman; 2 = ondernemer; 3 = koopman

10.1 inkopen van ruwe katoen, het vervoeren van ruwe katoen<.....>het verkopen van de geweven stof.

10.2 verven

11 Zie instructie →

11.1

1. Waarmee houden mensen zich in leven?	B. middelen van bestaan, inkomen en bezit	b. economie
2. Hoe leven mensen met elkaar samen?	C. gelaagde samenleving	d. sociaal
3. Wat vinden mensen belangrijk in het leven?.	A. waarden, normen en geloof	c. cultuur
4. Welke mensen mogen besluiten nemen en besturen?.	D. macht en bestuur	a. politiek

11.2 Xxx

11.3 Xxx

12 Onder kapitalisten verstaan we mensen die andere voor z\ich laten werken tegen betaling zonder dat zij rechten hebben.

Onder huisindustrie/ huisnijverheid verstaan we het produceren van producten in huis, vaak in loondienst van een koopman-ondernemer.

13 →

13.1 Dat de boeren, die voor een koopman-ondernemer werkten door die koopman-ondernemer werden uitgebuit.

13.2 Kleine, armoedig geklede boer en een goed geklede grote vent met een grote mond

13.3 Deze bron is subjectief, want de tekenaar geeft hier zijn eigen mening weer in een cartoon.

13.4 De standplaatsgebondenheid van deze bron is hoog, want de tekenaar kijkt terug op die tijd met ideeën van nu over de verhouding ‘werkgever/ werknemer’. Dus is het een subjectieve bron.

14 opdracht VWO

14.1 Koopman verkoopt de wol; de textielondernemer (drapier) laat de wol bewerken en verkoopt het daarna aan een koopman die uiteindelijk de stof op de markt verkoopt.

14.2 De verschillende takken van de textielindustrie. Alle arbeiders en drapiers van 1 tak zaten in een nering samen

14.3 Ja, hij is de eigenaar van het product in elk stadium van de bewerking! en laat anderen, de wevers, spinners enz. voor een laag loon voor zich werken. De winst is voor de drapier.

15 Zie instructie →

15

Overeenkomsten:	Tekst	Tekening
	-Twee wevers	“bij stukken breder dan 1.80 m waren twee wevers nodig om het getouw te bedienen
	-een man is bezig de kettingdraden in te smeren met lijm en gom	“...vervolgens nog eens extra versterkt door de kettingpappers, die de draden

	(kettingpapier), -een kind zet de draad op een spoel, -een ander kind zit achter de haspel, -‘vreemd’ aangeklede kopers kijken toe, - achterin de zaak zijn twee vollers aan het werk.	insmeerden met pap van lijm en gom” “kinderen zorgden daarna voor het haspelen en spoelen” “kopers uit den vreemde kwamen onder de bekoring van de eindeloze schakeringen van purper paars, violet en karmozijnrood” “eenmaal geverfd kwam het stuk in handen (of liever onder de voeten) van de vollers. De stukken werden in grote kuipen gekookt met volaarde en urine en ze vervolgens met de voeten betrappeld om ze te laten krimpen en vervilten”
--	--	---

15.3 Nee, want het was eigenlijk eenvoudig werk dat juist ook door kinderen kon worden gedaan.

15.4 De textielarbeiders verdienden niet veel. De drapier stak de winst in eigen zak en betaalde zijn arbeiders een laag loon. Met dat lage loon konden deze textielarbeiders geen goed huis betalen. Dat laatste kun je aflezen uit de laatste alinea van de eerste tekst: “De textielarbeiders waren **volledig onderworpen** aan de neringen en konden weinig doen om verbetering te brengen in hun **erbarmelijke** situatie. Hun lonen waren **laag**. Wevers de drie of vijf gulden per week konden verdienen, moesten voor een roggebrood zo’n tien tot vijftien stuivers betalen.” Zij waren veel geld kwijt aan levensmiddelen. Van het verdiende loon moest ook nog eens de huishuur af.

3.3 Politieke gevolgen voor Europa

16 Xxx

16.1 Xxx

17 Zij zijn niet gaan werken! Zij zijn niet mee gegaan met de veranderingen in de tijd. Zij bleven grootgrondbezitter, terwijl het teken van rijkdom inmiddels geld geworden was. Ondanks het feit dat zij niet zoveel geld hadden, bleven zij geld uitgeven om maar te laten zien aan iedereen dat zij nog steeds tot de rijken machtigen van de samenleving behoorden. Kortom: zij bleven vasthouden aan hun macht en lieten dat zien met allerlei luxe artikelen, terwijl zij niet meer beschikten over het teken van rijkdom van die tijd.

17.1 Zij hadden moeten gaan werken voor geld.

17.2 Dit is een beschrijvende vraag, want de vraag begint met het vraagwoord ‘welke’.

Koningen:	Omdat zij geld konden lenen van de kooplieden, waarmee zij de adel buiten spel konden zetten
Geldbezittende kooplieden:	Omdat zij in ruil voor het uitgeleende geld gunstige wetten op het gebied van de handel kregen van de koningen en met hun geld de adel buiten spel gezet kon worden.

17.3 De Franse koning wist de politieke en militaire macht geheel naar zich toe te trekken door geld te lenen van de rijke patriciërs. Met dit geld nam hij ambtenaren in dienst en kon hij huurlegers betalen. Hiermee was de adel op militair en politiek gebied minder belangrijk dan de Franse koning.

Verschillen	Kasteel Loevestein	Huize Trip
Stad of platteland	Platteland	Stad
Basis van inkomen	Pacht	Handel
Functie van de woning	Indruk maken op eventuele vijanden → Verdediging	Indruk maken op de klanten en de stadbewoners